

IZGRADNJA ZAGREBA NAKON POTRESA 1880.

Izložba »Potres 1880. i izgradnja Zagreba«, Muzej grada Zagreba, 20. siječnja—31. ožujka 1981

Koncepcija izložbe i kataloga, Vanda Ladović i Nada Premerl u suradnji s Historijskim arhivom u Zagrebu

Nada Premerl, Vanda Ladović

Urbano formiranje grada nakon potresa za Zagreb je bilo presudno, jer ga je oblikovalo u novi veliki grad kojeg smo i danas baštiniti. Osim kulturno-povijesnog, izložba ima i praktički smisao kao važan dokument za sve one koji se posredno ili neposredno bave oblikovanjem današnjeg Zagreba, a posebno njegovog središta.

U drugoj polovini 19. stoljeća Zagreb je kao glavni grad Hrvatske, bio samo mali provincijski gradić velike Austro-Ugarske monarhije, koji je 1880. brojio tek 29.000 stanovnika.

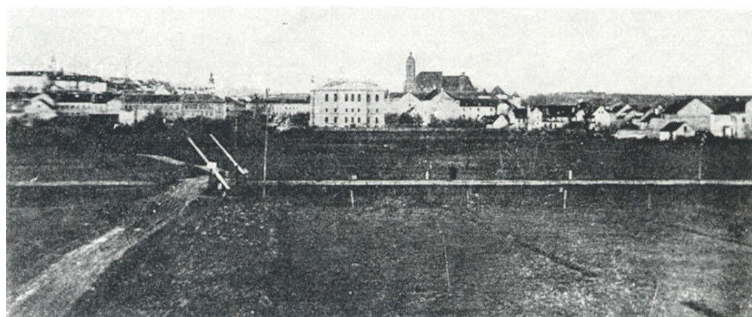
Prekretnicu u razvitku Zagreba označio je veliki potres 9. studenog 1880. u 7 sati i 33 minute, koji je trajao desetak sekundi. Epicentar je bio sjeveroistočno od grada, između Kašine i Zeline. Jaki potres oštetio je gotovo polovinu postojećih zgrada, njih 1758. Oko 500 zgrada bilo je toliko oštećeno da su se u njima građani bojali zadržavati. Napustivši svoje domove boravili su u kočijama, šatorima ili na brzinu podignutim barakama na slobodnom prostoru stare ciglane (danas Srednjoškolsko igralište u Klaićevoj ulici). Bilo je ranjenih, no smrtno su stradale samo dvije osobe. Jača oštećenja pojavila su se i na zagrebačkim crkvama, osobito na katedrali. U njoj je potres doživio povjesničar, i kanonik dr Franjo Rački. Pišući u »Obzoru« o tom događaju, među ostalog iznosi: »... Uz golemu trešnju i uz strašan štopot čulo se prskanje zidova. Pao je svod u presbiteriju. Od prašine koja se uzvitala od tog pada i od silne žbuke što je padala sa svih svodova i zidina nastala je u crkvi posvemašnja tmina... Izgledalo je kao da se lome oltari i stupovi, da se ruši čitava ova veličanstvena zgrada uzdrmana u svojim temeljima.«

Grad je ostao bez javne rasvjete, škole su bile zatvorene, trgovački promet smanjen, zamro je svaki društveni i kulturni život. Gradski načelnik Matija Mrazović, uz pomoć gradskih senatora poduzeo je odmah sve potrebne mjere kako bi se osigurao red i zaštita imovine građana. Književnik August Senoa je kao gradski vijećnik obilazio s posebnom komisijom sve zgrade i predlagao najnužnije zahvate. U prvi čas s pesimizmom bilježi u svojim »Zagrebuljama« »Moj lijepi i dragi Zagreb! Ništa više iz tebe!«, no već nakon nekoliko dana, kad su se stišala uzbuđenja, Senoa piše u »Viencu« da »pretrpljena nesreća povećava junačku nadu u budućnost.«

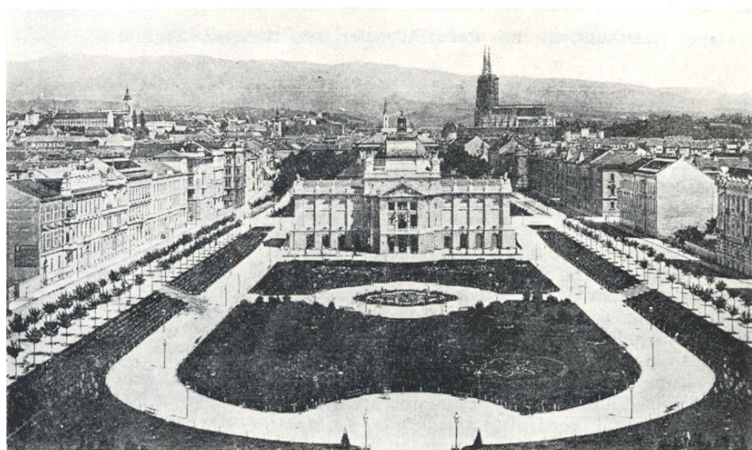
Potres koji je zadesio grad odjeknuo je i širom domovine. Svi izražavaju solidarnost i suosjećanje sa Zagrebom, nema grada koji ne nudi pomoć.

OBNOVA GRADA

Zagrepčani su s mnogo elana prionuli gradnji i obnovi svog grada. U razdoblju od dvadeset godina niknuo je gotovo novi grad, udvostručio se broj stanovnika, izgrađeni su novi potezi ulica i trgova, niknulo je mnoštvo pojedinačnih zdanja koja su oblikovala grad. Možemo slobodno reći da je potres za Zagreb bio zapravo sreća u nesreći, jer je pospješio građevnu djelatnost i dao joj poseban podstrek.

Gore: pogled na Zagreb s paromlina, 1880. godine (snimio H. Fickert); dolje: pogled na Zagreb s kolodvora oko 1900. godine

Jelačićev trg (danas Trg Republike) neposredno nakon potresa 1880. godine (snimio: H. Fickert)

Akademički trg (današ Strossmayerov), razglednica oko 1900. godine

Glavni kolodvor (Ferenz Pfaff, 1892), razglednica iz 1900. godine

Već nekoliko godina nakon potresa Jelačićev trg (danas Trg Republike) potpuno je izmijenio lice; od malog provincijskog trga postao je pravo trgovačko i prometno središte evropskog grada. Potres je ubrzao ostvarenje projekta regulacije sjeverne strane trga, koji je 1878. izradio gradski inženjer Rupert Melkus. Predvidio je ovaj dio trga kao skupinu trokatnih zgrada iste visine i obrade pročelja, te pomaknuo građevnu liniju trga za nekoliko metara prema jugu. Već nekoliko dana po potresu ruši se teško oštećena zgrada na Trgu Republike 8, a gradska uprava uvjetuje gradnju nove prema već spomenutom projektu regulacije trga. Gradska uprava nudi čak besplatno zemljište na sjevernoj strani Jelačićeva trga svima, koji će započeti gradnju kuće prije 1884. Građani se javljaju na tu privlačnu ponudu, te već godine 1882. Gvido Pongratz obavještava Gradsko zastupstvo da će porušiti dvije stare kuće i naručiti nacрте za svoju »novu lepu trokatnu kuću« koju će dovršiti 1884. Kuća je izgrađena kao ugaona gradska palača na početku Radićeve ulice (danas Trg Republike 3), prema nacrtu Hermana Bolléa, držeći se u osnovi Melkusove regulacije. Spomenuta palača srušena je 1938. i izgrađena današnja kuća. Za trgovačku obitelj Gavella arhitekt Kuno Waidmann gradi 1889. neobaroknu palaču na Trgu Republike 6, pročelje je kasnije obnovljeno. Kako je kuća u Praškoj 1 nakon oštećenja u potresu morala biti srušena, gradi se već 1881. nova, prema nacrtima graditelja Janka Jambrišaka.

Potres je ozbiljno oštetio i unutrašnjost starog kazališta na Markovu trgu, a zgrada je postala i pretijesna, pa se godine 1881. naručuju projekti za novu kazališnu zgradu u bečkom ateliju Helmer i Fellner. Citavo desetljeće raspravljalo se o lokaciji, sabirao novac, a konačnu odluku o izgradnji na Sajmištu (danas Trg maršala Tita) ubrzao je ban Khuen-Hedervary, kako bi se što bolje istaknuo pred carem Franjom Josipom I, koji je doskora trebao posjetiti Zagreb. Arhitekt Herman Bollé se nakon potresa posebno istaknuo u obnovi crkava, crkve Sv. Katarine, Grkokatoličke crkve, Pravoslavne crkve i Franjevačkog kompleksa na Kaptolu. Angažiran je i na novim projektima za katedralu. Naime, obnova katedrale započela je već 1878. prema projektu bečkog arhitekta F. Schmidta, a Bollé nakon potresa, mijenja i nadopunjuje projekt svog profesora. U Zagrebu je Bollé naišao na vrlo pogodnu sredinu u kojoj je svoje poimanje neogotičkog stila mogao i ostvariti. I biskupu Strossmayeru smetaju barokni oltari naslonjeni na gotičke stupove i »smrtni su grijeh proti estetici«, a dalje nastavlja kako bi se morala podići dva zvonika. Bollé gradi i nove crkve: Protestantsku, crkvu i župni dvor na uglu

Gundulićeve (1880—82), malu kapelu na Ilirskom trgu (1893), te novu crkvu na mjestu potresom porušene u Granešini. Najkvalitetnije djelo su mu svakako arkade na Mirogoju, kojih je izgradnja započela godine 1883.

U prvom desetljeću poslije potresa izgrađeno je u Zagrebu oko 700 novih zgrada. Spomenimo samo neke: Kemijski laboratorij na Strossmayerovu trgu (1884), pa zgrada »Kola« i »Sokola« (1883—84) na Mažuranićevu trgu, Obrtna škola (1889) i mnoge druge.

Zbog naglog širenja grada javila se potreba da se tadašnja regulatorna osnova promijeni i izradi nova. Regulatorni odbor, sastavljen od stručnjaka i gradskih zastupnika, predlaže 1887. Gradskom zastupstvu svoju koncepciju. Zadržane su osnovne pozitivne koncepcije iz prve regulacije, u kojoj se već naslućuje sistem parkova, tzv. »zelene potkove«. Tom regulacijom omeđen je grad na istoku i zapadu blokovima kasarni. Istočni kompleks kasarni, na mjestu Draškovićeve ulice, nije izveden, a na zapadu je već 1888. započela izgradnja nove kasarne u Kolodvorskoj ulici (danas Ulica braće Oreški).

No, svakako najkvalitetniji prijedlog regulacije je upravo niz trgova-parkova, koji su na jugu spojeni engleskim parkom (Botanički vrt, osnovan 1889) u zatvorenu cjelinu.

Godine 1890. Zagreb već ima 39.000 stanovnika, deset godina nakon potresa povećao se za jednu trećinu. Za brojno pučanstvo intenzivno se gradi, nastaju nove ulice: Jelisavina (danas Klaićeva), Vukotinićeva, Rainerova, Trenkova i Hatzova (danas potez Ulice 8. maja 1945), Šenoina, Mihanovićeve, Bogovićeve, a preuređena je i Jurišićeva ulica. Izgrađeno je 10 km sljemenske ceste. Osobita pozornost posvećuje se uređenju javnih trgova i šetališta.

KULTURA ŽIVLJENJA

O kulturi življenja govori i podatak, da je tijekom 1895. nabavljeno ukupno 609 klupa za gradske perivoje. Potpuno je ureden Akademički trg (danas Strossmayerov), gdje je postavljen spomenik Petru Preradoviću, iste godine izgrađen je Srednjoškolski centar prema projektu njemačkih arhitekata Ludwiga i Hülsnera (danas kompleks škola na Rooseveltovu trgu).

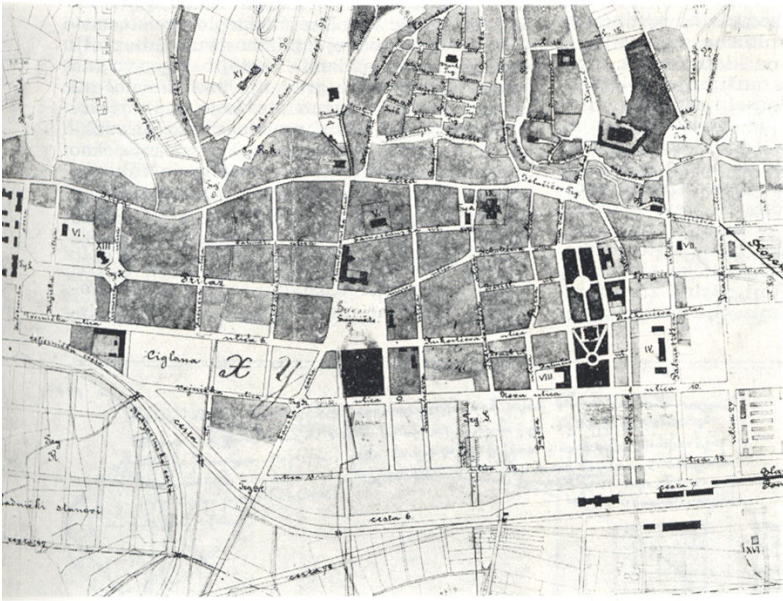
Osim navedene škole, koju gradi Zemaljska vlada, intenzivno se grade škole na rubovima grada, i u samom centru. Gradi se Dječja čka učiona u Samostanskoj (danas Varšavska) 1890, zatim Pučka škola u Krajiškoj iste godine, a za djecu s periferije škola na Sv. Duhu (1896), u Horvatima (1896) i u Trnju (1898).

Na južnom rubu grada izgrađen je godine 1892. Glavni kolodvor, podignut prema nacrtima mađarskog arhitekta Ferenca Pfaffa. Konačan oblik Tomislavovu trgu dao je Umjetnički paviljon, demontiran nakon izložbe u Budimpešti (1896) i postavljen u osi kolodvora godine 1897. Projekt za ovaj paviljon izradili su 1896. bečki arhitekti Helmer i Fellner.

Nagla urbanizacija donosi i mnogo komunalnih problema. Uz proširenj vodovodne mreže i kanalizacije, asfaltiraju se pločnici pred pojedinim zgradama. Krajem 19. stoljeća kolnici su još uvijek prašnjavi, a 90-tih godina taraca se granitnim kockama cestovni dio Ilice do Margaretske, a tek god. 1910 dobiva Ilica kolnik od granitnih kocka do Frankopanske. Brojni potoci tekli su sve do kraja stoljeća kroz središte grada. Potok Tuškanac tekao je kroz današnji Dežmanov prolaz i Frankopansku, preko Sveučilišnog trga, zamuljen i prljav, nadsvođen tek 90-tih godina. Najveći je bio potok Medveščak, koji je tekao sve do godine 1898. po današnjoj Tkalčićevoj ulici. Pod zidom prema Jurišićevoj i Draškovićevoj. Još godine 1883. Milan Lenuci izradio je nacrt tipskih stuba koje povezuju Gornji i Donji grad: kod uspinjače, Kapucinske, Felbingerove, Mlinske itd.

Posljednja dva desetljeća 19. stoljeća doba su velikog gospodarskog napretka, a uz to i doba intenzivnijeg prodiranja stranog kapitala u Hrvatsku. Razvojem trgovine i obrta stvaraju se uvjeti za intenzivniju izgradnju grada. Investitori su uglavnom bogati trgovci, obrtnici, banke i bivši veleposjednici. Gradska uprava za svoje veće investicije dobiva zajam od Ugarske hipotekarne banke u Budimpešti i od zagrebačkih štedionica i banaka.

Grad se oblikuje u duhu evropskog graditeljstva, u stilu zrelog historicizma. Arhitekti su uglavnom školovani u Beču, pa utjecaj i stil toga grada prenose u Zagreb. Najčešći stilovi su neorenesansa i neobarok, a neogotički oblici javljaju se izolirano u djelatnosti Hermana Bolléa. Na samom kraju stoljeća umjetnost historicizma pomalo se gubi, jer je na pomolu novo doba, secesija, koja će tražiti svoj prostorni izraz.

Regulatorna osnova Zagreba iz 1887. godine, detalj

Pogled na Tomislavov trg između Senoine i Matičine ulice i dalje prema sjeveroistoku, razglednica iz 1898. godine

Zagreb — Agram

Naklada tiskare A. Brusina u Zagrebu, 7651

Pogled na Prašku ulicu sa Zrinjevca, razglednica oko 1900. godine

Zagreb

Marije Valerie ulica